



انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

عنوان: انقلاب اسلامی در بجنورد

تألیف: حسین پایدار و بیژن پروان

نوبت چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۴

شمارگان: ۱۰۰۰ قیمت: ۵۲۰۰ تومان

حروف چینی و لیتوگرافی: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

چاپ و صحافی: چاپخانه مرکز اسناد انقلاب اسلامی

شابک: ۷-۰۶۳-۴۱۹-۹۶۴

ISBN: 964- 419- 063-7

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان شریعتی، نرسیده به میدان قدس، روبروی پست‌بنزین اسدی، پلاک ۲۰۹۴.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی، صندوق پستی ۱۹۳۹۵/۳۸۹۶، تلفن: ۲۲۲۱۱۱۹۴، تلفکس: ۲۲۲۱۱۱۷۴

www.irdc.org

نمایندگی‌های فروش در تهران:

- خ انقلاب اسلامی، خ ۱۲ فروردین، تلفن: ۶۶۴۶۰۱۲۶، بخش روایت
- بخش کوهسار: خ انقلاب اسلامی، خ اردیبهشت، تلفن: ۶۶۴۹۴۵۲۱
- خ انقلاب اسلامی، تلفن: ۶۶۴۱۰۲۰۳، کتابفروشی دانشکده حقوق دانشگاه تهران
- شبکه اندیشه: م انقلاب اسلامی، ابتدای خ آزادی، تلفن: ۶۶۹۲۵۱۲۷
- خ انقلاب اسلامی، بین فرصت و رامسر، تلفن: ۸۸۸۴۵۳۸۶، کتابفروشی میزان
- مرکز صریح: خ انقلاب اسلامی، مقابل در دانشگاه تهران، تلفن: ۶۶۹۵۴۱۰۸
- م فردوسی، خ سپهبد قری، تلفن: ۸۸۸۹۷۸۱۴، روایت فتح
- بخش مقداد: افسریه، ۱۵ متری اول، تلفن: ۹۱۲۳۰۵۷۷۱۵
- خ شریعتی، قبل از پل سیدخندان، تلفن: ۸۸۵۰۵۵۱۳۰۱۵، فرهنگسرای اندیشه
- کتاب ما، خ شریعتی، نرسیده به میدان قدس، تلفن: ۲۲۲۱۶۰۰۷۸
- خ پاسداران، خ زمرد، تلفن: ۲۲۸۵۶۱۲۲۰۵، نشر فرهنگ و معارف اسلامی
- کتابفروشی ساقدوش، خ پاسداران، بوستان دوم، تلفن: ۲۲۹۴۹۷۶۱۰۲

فهرست مطالب

مقدمه	۱۷
پیش‌گفتار	۱۹

بخش اول

سیری در تاریخ بجنورد بعد از استقرار مشروطه (۱۲۸۵-۱۳۲۰هـ)	۲۵
فصل اول: اطلاعات کلی درباره‌ی شهرستان بجنورد	۲۷
۱- اوضاع طبیعی	۲۸
الف - پستی و بلندی	۲۸
ب - آب و هوا	۲۹
پ - رودخانه‌ها	۲۹
ت - شکل‌گیری بافت شهری بجنورد	۳۰
۲- وضعیت قومی و اجتماعی بجنورد	۳۲
۳- وضعیت اقتصادی بجنورد در اواخر حکومت قاجار	۳۸
فصل دوم: اوضاع سیاسی بجنورد	۴۳
۱- ایل شادلو (کردها)، خاستگاه حکمرانان بجنورد	۴۳
۲- حکومت یارمحمدخان (سردار مخم، سهام الدوله)	۴۶
۳- حکومت عزیزالله خان (سردار معزز بجنوردی)	۵۵
الف - بحران فروش دختران ایل باشقانلو به ترکمن‌ها	
(۱۳۲۳قمری)	۵۶
ب - عملکرد حاکم بجنورد در قبال انقلاب مشروطه	
(۱۲۸۵ ش - ۱۳۲۴ هـ ق)	۵۸
ج - عملکرد سردار معزز در خلال اشغال خراسان	
(۱۳۳۴قمری مطابق با ۱۲۹۴شمسی)	۶۱
د- اشغال خراسان توسط روس‌ها و پیامدهای آن در بجنورد ...	۶۵
هـ- شورش خداوردی تکمرانی (۱۳۳۵هـ ق/۱۲۹۶ش)	۶۸

- و - دست خونین با قیام پسیان ۱۲۰۰ شمسی ۷۰
- ز - سیاست تمرکز گرایانه‌ی رضاخان و فرجام سردار معزز ۷۳
- فصل سوم بجنورد در دوره‌ی پهلوی اول ۷۹
- ۱ - تلاش بزرگان بجنوردی در تثبیت قدرت رضاشاه ۷۹
- ۲ - اقدامات ضد دینی رضاشاه ۸۱
- الف - طرح متحدالشکل کردن لباس ۸۱
- ب - نهضت نسوان کشف حجاب زنان ۸۳
- ج - ممنوعیت روضه‌خوانی و تعزیه‌داری ۸۵
- د - ترویج فرهنگ و فن‌آوری غربی ۸۷
- ۳ - اقدامات آموزشی، اجتماعی و رفاهی رژیم ۸۸
- الف - شیوه‌های جدید آموزشی به جای آموزش‌های سنتی ... ۸۸
- ب - ایجاد تأسیسات برق شهری ۹۳
- ج - گسترش ادارات در راستای تمرکزگرایی ۹۳
- د - گسترش بهداشت ۹۴
- ه - برقراری امنیت ۹۵
- و - احداث جاده و ایجاد ارتباط بین شهرها و روستاها ۹۶
- فصل چهارم: علمای بجنورد و سیاست ۹۹
- علمای و سیاست قاجارها ۹۹
- علمای طرفدار قاجارها ۱۰۱
- میرزا بابا سنخواستی ۱۰۱
- شیخ رجبعلی بجنوردی ۱۰۱
- علمای مشروطه‌خواه مخالف قاجاریه ۱۰۲
- آیت‌الله شیخ محمدتقی بجنوردی ۱۰۲
- آقای سیدمحسن حسینی بجنوردی ۱۰۵
- مدرسه‌ی علمیه‌ی سلطانیه (امام خمینی فعلی) تأسیس ۱۲۶۶ قمری ۱۰۶
- علمای و سیاست رضا شاه ۱۰۸
- سیدحسین حسینی بجنوردی معروف به نظام‌الشریعه ۱۰۹
- میرزا محمد اعتصام ۱۱۰
- علمای بجنوردی مخالف رضاشاه ۱۱۱
- آیت‌الله سیدحسن امامی ۱۱۲

۱۱۳	شیخ انصاری
۱۱۴	حاج میرزا احمد مرتضوی
۱۱۵	آیت الله شیخ احمد محب علی
۱۱۷	فصل پنجم: مخالفین غیرروحانی رضاشاه در بجنورد
۱۱۸	۱- نظامیان: قیام لهاک خان
۱۲۲	۲- خوانین
۱۲۳	۳- مالکان
۱۲۵	فصل ششم: نمایندگان بجنورد از تشکیل شورای ملی تا پایان مجلس دوازدهم
۱۳۷	فصل هفتم: بجنورد در ایام جنگ جهانی دوم
۱۳۸	بجنورد در اشغال بیگانگان
۱۴۳	پیامدهای اشغال بجنورد (افزایش سرسام آور قیمت ها و قحطی)
۱۴۵	۱- افزایش راهزنی و ناامنی اجتماعی
۱۴۶	۲- رواج تکدی گری

بخش دوم:

۱۴۹	مبارزات مردم بجنورد برای ملی شدن صنعت نفت
۱۵۱	فصل اول: نقش سیاسیون بجنورد در جریان مبارزات ملی شدن صنعت نفت
۱۵۲	۱- جناح بندی در بین سیاسیون در قبال نهضت
۱۵۶	۲- واقعه ی بش قارداش
۱۵۷	۳- علمای بجنورد و نهضت ملی شدن صنعت نفت
۱۵۷	الف - روحانیون طرفدار ملی شدن صنعت نفت
۱۵۸	ب - بی طرفان و مستقل ها
۱۶۳	فصل دوم: کودتای ۲۸ مرداد و طرفداران شاه در بجنورد
۱۶۴	۱- فعالیت های ضد نهضت ملی شادلوها
۱۶۶	۲- دخالت انگلیس در مناسبات خوانین بجنورد با مصدق
۱۶۷	۳- روزهای کودتا در بجنورد
۱۷۳	فصل سوم: احزاب و تشکلهای سیاسی در بجنورد ۱۳۲۰-۱۳۴۰
۱۷۴	احزاب و تشکلهای غیردولتی
۱۷۴	انجمن تبلیغات اسلامی
۱۷۶	حزب میهن

۱۷۸	حزب توده‌ی ایران
۱۸۳	حزب پیکار
۱۸۴	حزب ایران
۱۸۷	جبهه‌ی ملی
۱۸۹	احزاب و تشکلهای دولتی
۱۸۹	حزب دموکرات
۱۹۳	شعبه‌ی حزب ملیون بجنورد
۱۹۳	شعبه‌ی حزب مردم بجنورد

فصل چهارم: تکاپوی نمایندگان بجنورد در مجلس شورای ملی دوره‌ی

۱۹۵	سیزدهم تا بیستم (۱۳۲۰-۱۳۴۳)
۱۹۵	۱- رقابت انتخاباتی مجلس شورای ملی در بین گروه‌های محلی
۲۰۱	۲- رقابت انتخابات مجلس سنا در بجنورد

فصل پنجم: بجنورد در بستر اجرای طرح‌های امریکایی از سوی

۲۰۳	محمدرضا شاه پهلوی
۲۰۴	۱- «اصل ۴» در عرصه‌ی کشاورزی و دامداری
۲۰۷	۲- «اصل ۴» در عرصه‌ی فرهنگ‌های سنتی
۲۱۰	۳- «اصل ۴» در عرصه‌ی نظامی‌گری
۲۱۱	۴- دستاوردهای «اصل ۴» برای ایرانیان

بخش سوم:

۲۱۵	روحانیت؛ رسالت و مبارزه
۲۱۹	فصل اول: فعالیت‌ها و تلاش‌های رژیم پهلوی برای تثبیت خود
۲۲۰	۱- وضع عمومی شهر بجنورد طی سال‌های ۱۳۴۲-۱۳۵۶
۲۲۰	الف - دوره‌ی اول (۱۳۴۲-۱۳۵۲)
۲۲۳	ب - دوره‌ی دوم: دوران رونق و رفاه کاذب ۱۳۵۲-۱۳۵۶
۲۲۶	۲- انقلاب سفید (شاه و ملت)
۲۳۰	۳- بجنوردی‌ها و قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲
۲۳۳	۴- اصول لوایح شش‌گانه «انقلاب سفید» و متمم آن
۲۳۴	۵- الغای رژیم ارباب و رعیتی (اصلاحات ارضی)
۲۴۴	۶- ملی کردن جنگل‌ها و مراتع

۲۴۶	۷- سهیم کردن کارگران در سود کارخانه‌ها
۲۴۷	۸- سپاه دانش
۲۵۱	۹- سپاه ترویج و آبادانی
۲۵۴	۱۰- بهداری و سپاه بهداشت
۲۵۶	۱۱- سپاه زنان (کشاندن زنان به صحنه‌ی اجتماع)
۲۵۷	۱۲- خانه‌های انصاف و شورای داوری
۲۶۲	۱۳- نوسازی کشور در تمام مظاهر زندگی در شهرها و روستاها
۲۶۲	الف - راه‌های شهرستان
۲۶۳	آب آشامیدنی
۲۶۴	برق شهری
۲۶۵	تلفن شهری
۲۶۶	بانک
۲۶۶	بنیاد پهلوی
۲۶۸	روستاها
۲۶۹	شرکت تعاونی روستایی
۲۷۳	انقلاب اداری و آموزشی
۲۷۵	آموزش و پرورش
۲۷۷	دستگاه‌های مروج سلطنت و شاه‌دوستی
۲۷۸	۱- شیر بجگان یا پیش آهنگی
۲۸۳	۲- شیر مردان (لاینز)
۲۸۶	۳- نیروی پایداری
۲۸۷	جشن‌های مکرر
۲۹۱	فصل دوم: دستگاه‌های امنیتی و اطلاعاتی
۲۹۱	الف - سازمان بازرسی شاهنشاهی
۲۹۳	ب - رکن دو
۲۹۳	ج - سازمان امنیت و اطلاعات کشور (ساواک)
۲۹۸	د - شهربانی
۳۰۱	فصل سوم: رواج فرهنگ مبتذل «تجدد»
۳۰۲	علل رواج فرهنگ مبتذل و مستهجن در شهرستان
	الف - مالکیت خوانین و اقوام وابسته به آنان و اعمال

- ۳۰۲ قدرت شدید آنان
- ۳۰۲ ب - وجود نظامیان بیگانه و کارمندان غیربومی ادارات
- ۳۰۳ ت - وجود چشمه‌ها و تفریح‌گاه‌ها و شکارگاه‌ها
- ۳۰۴ ث - حضور بیگانگان در بجنورد
- ۳۰۵ ج - کشت تریاک در منطقه
- ۳۰۵ خ - وجود خانواده‌های بهایی
- ۳۱۵ فصل چهارم: چگونگی انتخابات مجلس شورای ملی در بجنورد
- ۳۱۷ چگونگی برگزاری انتخابات مجلس ملی
- ۳۱۹ مجلس دوره‌ی بیست و یکم (شهریور ۱۳۴۲)
- ۳۲۱ اقدامات دکتر پورهاشمی در ایام وکالت
- ۳۲۲ مجلس دوره‌ی بیست و دوم (۱۳۴۶ - ۱۳۵۰)
- ۳۲۲ خانلرخان، میزبان ضیافت‌های شاه و شاهپورها
- ۳۲۶ مجلس دوره‌ی بیست و سوم (۱۳۴۵ - ۱۳۵۰)
- ۳۲۷ مجلس دوره‌ی بیست و چهارم (۱۳۵۴ - ۱۳۵۷)
- ۳۲۸ هوشنگ خان شادلو (اولین مقاله نویسنده ایل شادلو)
- ۳۳۱ فصل پنجم: احزاب دولتی بجنورد
- ۳۳۱ آغاز دیکتاتوری شاه و ظهور احزاب تصنعی
- ۳۳۳ حزب مردم در شهرستان
- ۳۳۴ حزب ملیون
- ۳۳۵ اوج رقابت احزاب مردم و ملیون
- ۳۳۶ تاریخچه‌ی حزب «ایران نوین»
- ۳۴۰ اهداف «حزب ایران نوین»
- ۳۴۰ وظایف «حزب ایران نوین» در بجنورد
- ۳۴۲ حزب «پان ایرانیست»
- ۳۴۳ بجنورد به سوی تک حزبی شدن

بخش چهارم:

- ۳۴۹ روحانیت در بجنورد
- ۳۵۱ فصل اول: مرجعیت در بجنورد
- ۳۵۱ آیت الله العظمی سیدابوالحسن الموسوی اصفهانی (متوفی ۱۳۲۵)

آیت‌الله‌العظمی سید محمد حسین طباطبائی بروجردی

۳۵۲	(متوفی ۱۳۴۰).....
۳۵۴	مسأله‌ی مرجعیت بعد از فوت آیت‌الله بروجردی
۳۵۵	مرجعیت آیت‌الله شاه‌رودی (۱۳۴۰)
۳۶۱	آیت‌الله سید ابوالقاسم خویی
۳۶۳	فصل دوم: نقش علما و روحانیون در مقابله با فعالیت‌های رژیم پهلوی
۳۶۳	روحانیت و لایحه‌ی «انجمن‌های ایالتی و ولایتی» و «انقلاب سفید»
۳۶۷	مواضع روحانیون در برابر رژیم پهلوی پس از ۱۵ خرداد ۱۳۴۲
۳۷۳	الف - آیت‌الله حاج میرزا احمد مرتضوی علوی
۳۸۱	ب - آیت‌الله احمد محب‌علی
۳۸۱	پ - حجة الاسلام والمسلمین سید علی امامی
۳۸۴	ت - حجة الاسلام والمسلمین قربانعلی محمدی مقدم
۳۸۷	ث - حجة الاسلام والمسلمین حبیب‌الله مهمان‌نواز
۳۹۰	ج - حجة الاسلام والمسلمین محمد شاددل
۳۹۱	روحانیون سازگار و همگام با رژیم پهلوی
۳۹۶	روحانیون دیگر
۳۹۷	ویژگی‌های روحانیون بجنورد
۳۹۸	روحانیت و ساواک
۴۰۱	فصل سوم: ارتباطات روحانیت بجنورد با هم و مراکز دیگر
۴۰۱	وحدت جامعه‌ی روحانیت
۴۰۴	ارتباطات روحانیت بجنورد با هم و مراکز دیگر
۴۰۵	ورود سخنرانان در ایام محرم و ماه مبارک رمضان به شهرستان
۴۰۷	نقش حوزه‌ی علمیه و تأثیرات آن
۴۰۹	فصل چهارم: جریان‌های دیگر
۴۱۰	انجمن حجتیه
۴۱۱	عقاید و تعالیم انجمن حجتیه
۴۱۴	تأثیرات تعالیم انجمن حجتیه
۴۱۵	فعالیت بهائیان، تلاشی در راستای سُستنی عقاید تشیع
۴۱۷	دراویش و سُست کردن مبانی اسلام
۴۱۸	فعالان مبارز سیاسی غیرروحانی

بخش پنجم:

۴۲۳	بجنورد در سال‌های ۱۳۵۶-۱۳۵۷
۴۲۵	درآمد
۴۲۷	فصل اول: ریشه‌های نارضایتی مردم از رژیم و تأثیر
۴۲۷	آن در روند انقلاب
	الف - دین ستیزی و عدم تطابق فرهنگی برنامه‌های رژیم با
۴۲۷	فرهنگ اسلامی مردم
۴۳۱	ب - فقر، مشکلات اقتصادی و فقدان امکانات رفاهی
۴۳۲	مسائل رفاهی
۴۳۳	پ - فشار و اختناق
۴۳۵	ت - عملکرد عمال دولتی و تأثیر آن در نارضایتی‌ها
۴۳۶	اوقاف
۴۳۶	ساواک
۴۳۸	غصب اراضی کشاورزان
۴۴۱	فصل دوم: مبارزات مردمی در بجنورد، در نیمه‌ی دوم سال ۱۳۵۶ شمسی
۴۴۱	نقش شهادت آقا مصطفی خمینی در بیداری مردم بجنورد
۴۴۹	از ساواک بجنورد به شهربانی بجنورد
۴۵۱	فصل سوم: مراکز فعال ضد رژیم و جلسات مخفی مبارزان و هسته‌های
۴۵۱	تصمیم‌گیری
۴۵۱	مراکز فعال مذهبی ضد رژیم
۴۵۱	مدرسه‌ی علمیه‌ی سلطانیه
۴۵۵	مساجد
۴۵۷	حسینیه‌ها و هیأت‌های مذهبی
۴۵۸	منازل شخصی
۴۶۱	گروه‌ها و تشکل‌ها
۴۶۱	انجمن حج‌تیه
۴۶۵	مرحوم کافی و تأثیر سخنرانی‌های وی در بجنورد
۴۶۸	مراکز فعال غیرمذهبی ضد رژیم
۴۶۸	الف - گروه‌های چپ
۴۷۱	ب - ملی‌گراها

فصل چهارم: پاییز فصل اعتصابات و تظاهرات مردمی	۴۷۳
تشکیل جامعه‌ی فرهنگیان و اعتصابات فرهنگیان	۴۷۸
تلاش مردمی برای رفع مشکلات ناشی از اعتصابات	۴۸۳
تظاهرات روز عاشورا و شهادت حسن آبادی	۴۸۵
شگردها و تاکتیک‌های مبارزان علیه رژیم و خشی کردن	
اقدامات آن‌ها	۴۹۰
فصل پنجم: زمستان فصل پیروزی	۵۰۱
فرار شاه و انعکاس آن در شهر	۵۰۱
خبر ورود امام به وطن و تشدید تظاهرات	۵۰۲
مسلح شدن مردم و سقوط ادارات و نهادهای دولتی به دست مردم	۵۰۲
جشن پیروزی انقلاب در بجنورد	۵۰۵
فصل ششم: نقش اقشار اجتماعی شهری و روستایی در پیروزی انقلاب	۵۰۹
فرهنگیان	۵۱۰
دانشجویان	۵۱۳
افراد مستقل	۵۱۷
متمایلین به چپ	۵۱۹
روحانیت (روحانیون)	۵۲۰
الف - زنده یاد حجة الاسلام قاسم ارحامی	۵۲۱
ب - حجة الاسلام حبیب الله مهمان نواز	۵۲۳
پ - حجة الاسلام برات محمد شاددل	۵۲۵
ت - حجة الاسلام قربانعلی محمدی مقدم	۵۲۵
کسبه و بازاریان	۵۲۶
علی بابایی	۵۲۷
حاج علی پور رمضان	۵۲۸
کشاورزان و کارگران	۵۲۸

بخش ششم:

بجنورد از التهاب پیروزی تا برقراری امنیت	۵۳۱
فصل اول: تشکیل نهادها و ارگان‌های انقلابی: روند جریان‌ات انقلابی	
در شهر از پیروزی انقلاب تا پایان سال ۱۳۵۹	۵۳۳

۵۳۳	شهربانی.....
۵۳۶	پادگان و ژاندارمری.....
۵۳۷	تشکیل کمیته‌ی انقلاب اسلامی.....
۵۳۸	سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.....
۵۳۹	جهاد سازندگی.....
۵۳۹	دفتر تبلیغات.....
۵۴۰	تشکیل بسیج.....
۵۴۳	فصل دوم: تظاهرات حمایت‌آمیز مردم از دولت انقلابی.....
۵۴۷	فصل سوم: شرکت گسترده در انتخابات، تأییدی بر انقلاب.....
۵۴۷	الف - رفراندوم جمهوری اسلامی.....
۵۴۸	ب - همه‌پرسی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....
۵۴۸	پ - اولین دوره‌ی انتخابات ریاست جمهوری.....
۵۴۹	ت - انتخابات مجلس.....
۵۵۱	فصل چهارم: پیدایش فعالیت‌های احزاب و گروه‌های سیاسی.....
۵۵۴	۱- حزب جمهوری اسلامی.....
۵۵۵	۲- سازمان مجاهدین خلق ایران.....
۵۶۰	۳- جریان‌های چپ.....
۵۶۳	فصل پنجم: شعارهای انقلابی و تحلیل آن‌ها.....
۵۷۰	فرجام سخن.....
۵۸۱	ضمائم.....
۵۹۳	اسناد و تصاویر.....
۷۶۳	فهرست منابع و مآخذ.....
۷۷۱	فهرست اعلام.....

مقدمه

آرمان غایی تمامی انقلاب‌های سیاسی و اجتماعی، گسترش همه جانبه در اقصی نقاط جهان است. انقلاب‌ها هر چه بیش‌تر بتوانند قلمروهای جغرافیایی را زیر پوشش ایدئولوژیک خود قرار دهند، احتمال موفقیتشان نیز در دگرگونی وضع موجود افزایش خواهد یافت. انقلاب اسلامی در برهه‌ای از زمان با رهبری نیروهای مذهبی به پیروزی رسید که سایر ایدئولوژی‌های موجود، یعنی لیبرالیسم و مارکسیم ناتوانی خود را در ایجاد حرکت توده‌ای به اثبات رسانده بودند.

انقلاب اسلامی برخلاف بسیاری از انقلاب‌های دیگر، محدود به یک یا چند شهر و منطقه نبود. هر چند شهرهای قم و تهران کانون اصلی انقلاب محسوب می‌گردیدند و روحانیون نیز سردمداران اصلی آن شناخته می‌شدند، اما واقعیت این است که در سراسر ایران کانون‌هایی منطقه‌ای وجود داشتند که در گسترش اندیشه و آرمان کانون‌های اصلی نقش به‌سزایی ایفا می‌کردند. شهرهای مشهد، اصفهان، تبریز، شیراز و کرمانشاه از جمله کانون‌های منطقه‌ای بودند که شهرهای اطراف را از نظر فکری و ایدئولوژیکی تغذیه می‌کردند. به این ترتیب دوری یا نزدیکی به کانون‌های اصلی یا منطقه‌ای انقلاب در گسترش آموزه‌های دینی ضد استبدادی تأثیر بسیار داشت.

بجنورد یکی از شهرهای خراسان است که در حوزه فکری و سیاسی مشهد قرار گرفته، از آن بهره‌مند می‌شود. از ویژگی‌های مهم این شهر، بافت جمعیتی چندگانه‌ی آن است که این شهر را به نمونه‌ی کوچکی از ایران بزرگ تبدیل کرده است. در نگاه نخست، وجود اقوام کرد، ترک، ترکمن و فارس در این شهر، چندگانگی رفتاری و مواضع را در رویدادهای سیاسی و اجتماعی به ذهن متبادر می‌سازد؛ اما مذهب مهم‌ترین عنصری

بود که توانست نیروهای متعدد و گاه متعارض را زیر یک پرچم واحد جمع کند. ارتباط مستمر روحانیون روستا و شهرها با مرکزیت حوزه‌ها، نوعی سازماندهی واحد و عمل یک‌پارچه‌ی توده‌ها را به دنبال داشت. تصمیم و نظر مراجع از طریق شبکه‌ی روحانیان و سایر عناصر مذهبی به توده‌ها منتقل می‌شد و از آن‌جا که مبنای این رابطه بر دیانت و قداست نهاده شده بود، بین رهبران و توده‌ها نیز اعتماد کامل وجود داشت. در این میان مجتهدان و فضلاء بجنوردی مقیم شهرهای مشهد، قم و نجف نقش عمده‌ای در گسترش ارتباط مراجع و توده‌ها داشتند. مذهبی بودن مهم‌ترین ویژگی انقلاب اسلامی است که باید در کنار سایر فضایل مورد تجزیه و تحلیل انقلاب پژوهان قرار گیرد. در اثر مزبور سعی می‌شود تا با نگاهی علمی و محققانه، روند گسترش انقلاب در بجنورد تبیین گردد.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی در راستای رسالتی که بر عهده دارد، تدوین تاریخ انقلاب اسلامی را در شهرهای کشور آغاز کرده است که تاکنون چندین اثر در این زمینه به اتمام رسیده و طرح‌های دیگر نیز در حال تکمیل است. در پایان از زحمات مؤلفان محترم؛ دکتر غلامرضا خواجه‌سروی معاونت پژوهشی؛ آقای دکتر اسماعیل حسن‌زاده، مدیر گروه تاریخ منطقه‌ای انقلاب اسلامی، دکتر محمدباقر خرّم‌شاد معاونت سابق پژوهشی و کلیه‌ی همکاران پرتلاش معاونت محترم انتشارات، تشکر و قدردانی می‌شود.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی

پیش‌گفتار

درخت تو گر بار دانش بگیرد به زیر آوری چرخ نیلوفری را
در زندگی خصوصی، شناخت محارم و بستگان لازم است. حتی کنجکاوی آدمی،
سبب می‌شود که خلق و خوی بستگان و اجداد اخلاف آنان را بشناسیم؛ و در سطح وسیع‌تر،
انسان‌ها سعی دارند نسبت به محله، روستا، شهر و استان و میهن خود شناخت پیدا کنند.
تاریخ شناخت گذشته‌ی اجتماع است. تاریخ علمی است که به بررسی زندگی
اجتماعی انسان در دوران گذشته که شامل عقاید، آداب و رسوم، دانش‌ها، حکومت‌ها،
تجارت و مالکیت و... می‌پردازد.

حاصل مطالعه‌ی حوادث گذشته، سبب پند گرفتن، شناخت پدیده‌های گذشته، حس
میهن‌دوستی، تجربه و... می‌گردد. بدین علت امام علی (ع) در نامه‌ای به فرزندش، امام
حسن (ع) چنین می‌فرمایند:

«پسرکم! هر چند من به اندازه‌ی همه‌ی آنان که از پیش از من بوده‌اند نریسته‌ام، اما
در کارهایشان نگریسته‌ام و در سرگذشت‌هایشان اندیشیده، و در آنچه از آنان
مانده، رفته و دیده‌ام تا چون یکی از ایشان گردیده‌ام، بلکه با آگاهی که از
کارهایشان به دست آورده‌ام، گویی چنان است که با نخستین تا پیمانشان به سر
برده‌ام پس از آن چه - دیدم - روشن را از تار و سودمند را از زیانبار باز شناختم و
برای تو از هر چیز زبده آن را جدا ساختم و نیکویی آن را برایت جست‌وجو
کردم...»^(۱)

در گذشته مورخان به نگارش تاریخ‌های محلی نیز توجه داشتند. نگارش تاریخ‌های محلی سبب شناخت مسائلی از قبیل چگونگی پیدایش جمعیت در یک محل، اختلاط نژادها، زبان‌ها، آیین‌ها، مراسم‌ها و ادیان، ساخت اقتصادی، مراتع و چراگاه‌ها، احوال رجال و مشاهیر محلی و زندگی امرای محلی، علل توجه استعمارگران به مناطق مختلف... می‌شود. امروزه شناخت تاریخ محلی برای هرگونه سرمایه‌گذاری در یک شهر یا منطقه در امور مختلف؛ اعم از دام‌پروری، کشاورزی، صنعتی، فرهنگی و اداری بسیار حایز اهمیت است.

اکنون ملت‌ها به مدد فرهنگ‌ها باقی می‌مانند و یک‌پارچگی و پیوستگی فرهنگی می‌تواند دولت‌ها را در برابر تهاجم‌های متعدد حفظ کند، زیرا در هم شکستن رژیم‌ها برای قدرتمندان چندان دشوار نیست، ولی در هم کوبیدن تمدن‌ها، فرهنگ‌ها و هویت‌های محلی و مذهبی و زبانی بسیار سخت است. این پایداری که ضامن بقای ملت‌هاست، با تدوین تاریخ محلی و شناخت تاریخ‌های محلی بیشتر می‌گردد. وقتی آگاهی مردم از تاریخ محلی خود افزایش یابد، دیگر هیچ کشور یا فردی نمی‌تواند پیشینه‌ی این فرهنگ و تمدن را از آن‌ها بگیرد و مقاومت آن‌ها را از درون خرد و متلاشی کند.

با نگارش تاریخ محلی، مردم هر منطقه به گذشته‌ی خود واقف می‌گردند و درصدد ساختن آینده‌ی بهتر برمی‌آیند و با شور و شغف به حفظ موازیت کهن و سنت‌های بومی خود می‌پردازند و در برابر فرهنگ‌های بیگانه «الینه» و از خود بیگانه نمی‌شوند. از این‌رو در تدوین تاریخ محلی به دو امر باید توجه شود:

۱- شناخت حوادث مرکز کشور؛ از آن‌جا که پدیده‌های واقع شده در مرکز تأثیر بسیاری در تاریخ‌های محلی دارند، مورخین این‌گونه تاریخ‌ها باید نسبت به حوادث کلی کشور شناخت داشته باشند.

۲- گاهی حوادث و رخداد‌های محلی، سبب توجه امرای مرکز به مناطق می‌گردد. با این ارتباط دو سویه بازسازی حوادث و شناخت رخداد‌های محلی سهل‌تر می‌گردد.

پژوهش حاضر شامل حوادث سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و هنری از سال ۱۲۸۵ تا ۱۳۶۲ است. برای انجام تحقیقات مذکور باید تلاش کرد تا بدون تعصب و جانبداری از جریانی، یا انتساب اتهامی به اشخاص حقوقی و حقیقی، از تمام منابع و اسناد استفاده کرد؛ اما نگارندگان اذعان دارند که با نظریات دیگران شباهت ندارد. هرچند پژوهشگران دیگر به عنوان پیش‌کسوت اولین گام را در تحقیقات شهرستان برداشتند و راه را برای دیگران مساعد نمودند، لذا از خوانندگان محترم خواهشمندم تا با دیدگاهی انتقادی به متن حاضر بنگرند تا در آینده‌ای نزدیک در مجموعه‌ای کامل‌تر، تاریخ محلی بجنورد تدوین گردد و در نتیجه شناخت کامل‌تری از شهرستان به دست آید.

مطالب کتاب شامل شش بخش است. بخش اول از ۱۲۸۵ تا ۱۳۲۰ را در بر می‌گیرد. در این بخش به‌طور مختصر به معرفی شهرستان، شکل‌گیری بافت شهر و اقلیت‌های قومی، و نیز وضعیت اقتصادی شهر اشاره شده است. هم‌چنین اوضاع سیاسی شهرستان، جامعه‌ی روحانیت، انعکاس سیاست‌های رضاشاه در شهرستان مورد بررسی قرار گرفته و در خاتمه‌ی این بخش نیم‌نگاهی نیز به وضعیت نمایندگان مجلس در این شهرستان انداخته است. در بخش دوم، پیش‌تر به وضعیت شهرستان پس از جنگ جهانی دوم و جریان ملی شدن صنعت نفت پرداخته شده است.

همان‌طور که قضیه‌ی ملی شدن صنعت نفت در کشور اهمیت داشت، در بجنورد نیز به سبب محدود بودن شهرستان، جریان حمایت از آیت‌الله کاشانی و دکتر مصدق و فعالیت احزاب، خصوصاً حزب توده بسیار قابل توجه بود. این گرایش‌های مردم آن‌قدر شدید بود که هنوز خاطرات آن، در اذهان معمرین و فرزندان آنان به عنوان یک سابقه‌ی مبارزاتی باقی مانده است. در انتهای این بخش، چگونگی نفوذ تدریجی خدمات امریکاییان تحت عنوان «اصل چهار» در شهرستان مد نظر قرار گرفته است. بیشتر مطالب بخش سوم، مربوط به تکان‌ها و فعالیت‌های هفده ساله‌ی رژیم پهلوی بعد از کودتای ۱۳۳۲ است. پس از آن وضعیت شهرستان و مشکلات و گرفتاری‌های آن زنجیروار ارایه شده و به تبع آن فعالیت‌های فرهنگی نیز بررسی گردیده است. از ویژگی‌های مهم بخش مذکور این است که به دستگاه‌های امنیتی و اطلاعاتی و نیز

فعالیت‌های نمایندگان مجلس و احزاب توجه شده است. در بخش چهارم مبارزات مردم به رهبری روحانیت شهرستان بررسی شده است: مهم‌ترین مباحث این بخش شامل مرجعیت در بجنورد، نقش علما و روحانیون در برابر فعالیت‌های رژیم پهلوی و بالاخره دگراندیشان شهرستان است. در بخش‌های پنجم و ششم مبارزات مردم طی سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۶۲ بیان شده است. در بیان مطالب این بخش‌ها تلاش شده تا تحلیل جامعی از ریشه‌های نارضایتی مردم بجنورد از رژیم ارایه شود. سرانجام هماهنگی حوادث تهران و قم و مشهد، و انطباق آن با شهرستان مورد توجه بوده است. نقش جوانان و زنان در اعتصابات و تظاهرات مردمی در این متن مشخص است. خوانندگان با مطالعه‌ی این بخش‌ها به سهولت با نقش آفرینی پدران و مادران خود در حوادث انقلاب اسلامی شکوهمند سال ۱۳۷۵ آشنا می‌شوند. برخی پژوهشگران پا را فراتر نهاده و به چگونگی تثبیت نهادها و ارگان‌های جمهوری اسلامی پرداخته‌اند.

- ۱- کلیه‌ی معمرین که اسامی آنان در ذیل صفحات و در پایان کتاب آمده است.
- ۲- جناب آقای جدی، مسؤول بخش آرشیو روزنامه‌ی کتابخانه‌ی آستان قدس رضوی، نام‌برده بیش‌تر از محققین احساس مسؤولیت کرده و به صورت طاقت فرسا، روزنامه‌ها و مجلات را بدون منت و وقعه ارایه داده‌اند که از او بسیار سپاس‌گزاریم.
- ۳- مسؤولین آرشیو روزنامه و اسناد و مدارک مرکز اسناد انقلاب اسلامی تهران،
- ۴- مسؤولین آرشیو روزنامه و اسناد و مدارک سازمان اسناد ملی تهران،
- ۵- اداره‌ی ثبت اسناد و املاک شهرستان بجنورد،
- ۶- سازمان زمین شهری شهرستان بجنورد،
- ۷- فرمانداری شهرستان بجنورد،
- ۸- مؤسسه‌ی مطالعات تاریخ معاصر ایران،
- ۹- آرشیو اسناد وزارت امور خارجه،
- ۱۰- کتابخانه‌ی مجلس شورای اسلامی،
- ۱۱- پژوهشگاه معلم شهرستان بجنورد،

۱۲- دانشگاه آزاد اسلامی بجنورد و تمامی دوستانی که وقت گران‌بها و خاطرات پر ارزش‌شان را در اختیارمان قرار دادند که اسامی‌شان در متن و قسمت منابع آمده است و

البته ذکر نام تمامی عزیزان در این جا مقدور نیست.

متأسفانه ادارات شهرستان بجنورد هیچ‌گونه همکاری با محققان نداشتند و استدلال می‌کردند که کلیه‌ی اسناد خود را به استان ارسال نموده‌اند و هیچ سند و مدرکی در دست ندارند. اداره‌ی اطلاعات شهرستان هیچ‌گونه سند و مدرکی از پرونده‌ی اعضای سابق سازمان امنیت و یا بازجویی آنان در دادگاه و... در اختیار نگارندگان قرار ندادند، و حتی با مراجعه‌ی متعدد، امام جمعه‌ی محترم شهرستان نیز حاضر به همکاری و مصاحبه نشدند. مؤلفان در پایان برای همه عزیزان آرزوی توفیق دارند.

حسین پایدار- بیژن پروان